

บทที่ 1

บทนำ

ประเทศไทยได้พัฒนาประเทศไปตามแนวทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมประชาธิปไตยมาเป็นเวลานานตั้งแต่เปิดประเทศสู่ระบบเศรษฐกิจนานาชาติก่อนมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะเป็นรูปธรรม ตั้งแต่เริ่มมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (2504 - 2509) เป็นต้นมา รัฐบาลจึงได้ยึดถือยุทธศาสตร์ "การพัฒนาแบบเปิด" ที่เรียกว่า "ยุทธศาสตร์การจำเริญเติบโตที่ไม่สมดุลย์" (Unbalanced Growth) โดยมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรม และไม่ได้ให้ความสนใจในการพัฒนาภาคเกษตรกรรมเท่าที่ควร¹ และยึดถือเป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่ใช้ตลอดมา เกิดผล คือ ความเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทศวรรษที่ผ่านมาเพิ่มความสำคัญด้วยการเน้น "ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก" (Export-oriented Industrialization) ที่ได้รับการเน้นให้เป็นยุทธศาสตร์หลักของการพัฒนาประเทศ² ที่เพิ่มความสำคัญเข้ามาแทนภาคเกษตรกรรม

อย่างไรก็ตาม ยังมีองค์ประกอบที่มีส่วนสำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นปัจจัยหนุนส่งเสริมให้การพัฒนาอุตสาหกรรมเติบโตก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว คือ ความอุดมสมบูรณ์ ความมั่งคั่งในทุก ๆ ด้านของประเทศ ที่เอื้ออำนวยกับการพัฒนาอุตสาหกรรม เช่น แรงงานราคาถูกและมีอยู่จำนวนมาก ตลาดภายในที่กว้างและมีกำลังซื้อ ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้เป็นวัตถุดิบสำหรับอุตสาหกรรมมีอยู่อย่างสมบูรณ์และราคาถูก เป็นต้น

¹รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, บทบาทของรัฐกับการสนองตอบของประชาชนในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจไทย. บทความเสนอต่อศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคมและรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง "รัฐกับการสนองตอบของประชาชนในกระบวนการพัฒนาสังคมไทย" (30-31 มกราคม 2531) หน้า 9.

²อ้างแล้ว, หน้า 10.

จากความสำเร็จของทรัพยากรที่มีอยู่มีทั้งคั้งและเอื้อต่อการดำเนินการทางธุรกิจนี้เอง ที่เป็นประเด็นหลักส่งผลให้ไทยประสบความสำเร็จในทางเศรษฐกิจโดยภาพรวม ซึ่งเป็นมุมมองเชิงเศรษฐศาสตร์ และจากองค์การของรัฐที่เกี่ยวข้อง ที่มีการใช้ตัวเลขทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องชี้วัด เป็นต้นว่า ประการแรก อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่มีความเติบโตสูงขึ้นมาอย่างรวดเร็วที่ไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์ไทยกล่าวคือ เพิ่มจากร้อยละ 4.9 ในปี 2529 เป็นร้อยละ 9.5 , 13.2 และ 12.0 ในปี 2530 , 2531 และ 2532 ตามลำดับ หรือเฉลี่ยเศรษฐกิจไทยเติบโตร้อยละ 11.6 ในช่วงปี 2530-2532 ประการที่สอง ตัวเลขการส่งออกเพิ่มในอัตราที่สูง โดยมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิต และการส่งออกจากเดิมที่เคยเป็นสินค้าเกษตรกรรมมาเป็นสินค้าประเภทอุตสาหกรรม ประการที่สาม การลงทุนในประเทศได้ขยายตัวมากขึ้น ซึ่งเป็นผลมาจากการลงทุนจากต่างประเทศที่ผ่าน การส่งเสริมจากรัฐ เช่น เงินลงทุนเข้ามาในปี 2523 จำนวน 31,737 ล้านบาท ในปี 2528 เป็น 51,433 ล้านบาท และ เพิ่มเป็น 70,292 ล้านบาท ในปี 2532 เป็นต้น จากมุมมองความสำเร็จทางเศรษฐกิจ ในทัศนะดังกล่าวนี้เองทำให้เกิดความพยายามที่จะทำให้ประเทศเปลี่ยนแปลงไปเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (Newly Industrializing Country = NIC) ซึ่งมีความเป็นไปได้สูงด้วย เท่ากับว่าเป็นเป้าหมายหรือ "กระแสน้ำหลัก" ต่อทิศทางการพัฒนาประเทศในระยะเวลาดังกล่าว หรืออาจจะถือว่าเป็น "ปรัชญาการพัฒนาประเทศ" ใหม่ก็คงถูกต้อง ฉะนั้นจึงมีการนำเอานโยบาย เป้าหมายการเป็น NIC ยุทธศาสตร์ หรือ กระแสน้ำหลัก หรือ ปรัชญาการพัฒนาดังกล่าวแล้ว ไปปฏิบัติในรูปของแผนงานย่อยต่าง ๆ เป็นต้นว่า โครงการกิจกรรมทางธุรกิจ และ เสริมบรรยากาศที่เอื้อต่อการทำธุรกิจ การลงทุนอุตสาหกรรมจากภาคเอกชน และต่างชาติอย่างเป็นระบบราชการ

ภาคธุรกิจ อุตสาหกรรมเอกชน จึงถูกกำหนดให้เป็นกลุ่มเป้าหมายหลักที่รัฐได้วางน้ำหนักให้เป็นหน่วยงาน หรือ เป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรม โดยที่ศักยภาพภายในของภาคเอกชนที่มีความก้าวหน้า คล่องตัวและมีความพร้อมสูง เมื่อได้รับการสนับสนุนเงื่อนไขที่ดีจากรัฐ ก่อให้เกิดผลความเติบโตทางเศรษฐกิจอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องดังที่กล่าวแล้ว ส่งผลมีผลกระทบต่อสังคมไทยโดยรวมในด้านต่างๆ อย่างมากมาย เกิดประเด็นต่างๆ ปัญหาทางสังคมและส่วนอื่นๆของสังคมถูกละเลย หรือถูกลดบทบาทลง โดยเฉพาะ

ภาคเกษตรกรรมที่เคยเป็นภาคการผลิตที่สำคัญของประเทศ ประเวศ ะสี ได้กล่าวถึงปรากฏการณ์ และผลนี้ว่า “..หากการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยทอดทิ้งภาคเกษตรกรรมให้ล่มสลายอย่างทีประสพมาแล้ว ถึงแม้ภาคอุตสาหกรรมประสบความสำเร็จก็ยังคงเกิดปัญหาสังคม..”³ ที่เป็นปรากฏการณ์อันเป็นรูปธรรมประจักษ์ชัดซึ่งสร้างภาวะ และความเดือดร้อนแก่สังคมในรูปแบบต่างๆ มากมาย

อย่างไรก็ตาม ผลกระทบจากการพัฒนาที่ไม่ได้คาดคิด หรือผลที่เกิดขึ้นโดยไม่มี ความตั้งใจ ไม่ได้คาดหวังตามการวางแผน นโยบายรัฐและยุทธศาสตร์ หรือ มีคำกล่าวว่า “ผลการพัฒนาที่ไม่คาดหวัง”⁴ ดังกล่าวแล้วทำให้เกิดปรากฏการณ์ที่ไม่พึงปรารถนาตามมามากมาย กล่าวคือ ประการแรก ความยากจนที่มีจำนวนเพิ่มขึ้น คนที่ยากจนอยู่แล้วยิ่งยากจนมากกว่าเดิมเพิ่มช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวย โดยจากข้อมูลการศึกษาของ TDRi พบว่า กลุ่มคนที่มี รายได้สูงสุดของประเทศ (ร้อยละ 20) มีรายได้เฉลี่ยร้อยละ 49.26 ในปี 2518 เพิ่มขึ้น เป็นร้อยละ 51.47 ในปี 2524 และเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องถึงร้อยละ 55.63 ในปี 2529 ในขณะที่กลุ่มคนรายได้ต่ำสุดของประเทศ (ร้อยละ 20) มีรายได้เฉลี่ยแค่ร้อยละ 6.5 ในปี 2519 แล้วลดลงเหลือร้อยละ 5.41 ในปี 2524 และลดลงเรื่อยมาเหลือร้อยละ 4.55 ในปี 2529 หากจะพิจารณาจาก Gini Coefficient ที่เป็นเครื่องมือวัดการกระจายรายได้พบว่า ในช่วงปี 2519-2529 มีค่ามากขึ้นคือ ร้อยละ 0.426, 0.453 และ 0.500 ในปี 2518, 2524 และ 2529 ตามลำดับ หมายถึงว่า ช่วงปีดังกล่าวการกระจายรายได้ของประเทศไทย อยู่ในภาวะที่เลวลงนั่นเอง หรือเกิดช่องว่าง ระหว่างเมืองกับชนบทที่ชี้ให้เห็นจากรายเฉลี่ย ต่อหัวของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปี 2518 เป็นเงิน 2,983 บาท ส่วนรายได้ของคนใน

³ประเวศ ะสี, พุทธเกษตรกรรมกับศาสนาสงครามไทย. (สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน 2530) หน้า 21.

⁴เป็นคำกล่าวของ M.K. Merton โดยที่ สุริชัย หวันแก้ว, นักวิชาการที่ใช้คำลักษณะนี้ และพยายามนำเสนอประเด็นปัญหาต่างๆ ดังกล่าวในการสัมมนาทางวิชาการและจากการพัฒนาประเทศไทยเป็นอุตสาหกรรมใหม่หรือการเป็นนิคส์.

กรุงเทพเป็นเงิน 8,153 บาท สำหรับในปี 2528 ขณะที่รายได้ของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพิ่มขึ้นเป็น 5,860 บาท แต่รายได้ของคนกรุงเทพ เพิ่มสูงขึ้นถึง 25,404 บาท⁵ จนถึงกับ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีขณะนั้นได้กล่าวววยพรปีใหม่แก่ประชาชนไทยที่ย้ายถิ่นปัญหาความยากจน เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2524 อันเท่ากับเป็นการยอมรับในประเด็นที่ว่า “..การพัฒนาประเทศในระยะ 20 ปีที่ผ่านมา..ปรากฏว่าผลประโยชน์จากการพัฒนาที่รวดเร็วนี้ตกอยู่ในเขตเมืองเป็นส่วนใหญ่...ชาวนบหนส่วนใหญ่ยังได้รับประโยชน์จากการพัฒนาน้อยมากหรือ บางส่วนก็แทบจะไม่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาเลย...จากข้อมูลที่เราได้อยู่ชี้ให้เห็นว่า ชาวนบหนที่จัดอยู่ในฐานะยากจนมีอยู่ถึงกว่า 10 ล้านคน...”⁷ ปรากฏการณ์ที่สืบเนื่องมาจากความยากจนได้ส่งผลกระทบต่อสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ทั้งในส่วนรวม และปัจเจกบุคคลอย่างมาก นับว่าเป็นปัญหาพื้นฐานของปัญหาหลักต่างๆ ในปัจจุบัน หรือเท่ากับว่า “ความยากจน คือ พื้นฐานของปัญหาต่างๆ” นั่นเอง

ประการต่อมา กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรมได้มีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมต่างๆอย่างสูง มีการดัดแปลงธรรมชาติ เพื่อบรรลุเป้าหมายทางธุรกิจ ส่งผลให้เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมต่างๆ รวดเร็ว รุนแรง ทั้งเป็นปรากฏการณ์รูปธรรม นามธรรม โดยเฉพาะการที่รัฐไม่มีมาตรการ รองรับ ป้องกันหรือ

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

⁵อ้างอิงใน วรวิทย์ เจริญเลิศ, เศรษฐกิจไทยในระบบเศรษฐกิจโลก. ใน มาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ, พลวัตไทย. ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (เมษายน 2534) หน้า 36.

⁶อ้างอิงใน นิคม จันทรวิฑูร, แรงงานและสวัสดิการสังคม. ในโครงการทางเลือก เพื่อการพัฒนา, สถาบันวิจัยสังคม, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ทิศทางการพัฒนาประเทศ: ทิศนะประชาชนและองค์กรพัฒนาเอกชน. (สิงหาคม 2534) หน้า 19-20.

⁷ใน เสน่ห์ จามริก, ปัญหาการพัฒนาในสภาพการเมืองไทย. ใน รัฐศาสตร์สาร. (กันยายน - ธันวาคม 2525) หน้า 1.

แก้ไขอย่างชัดเจน โดยผู้วิจัยจะนำเสนอปรากฏการณ์นี้อย่างละเอียดในความสำคัญและปัญหาการวิจัยต่อไป

ความสำคัญและปัญหาการวิจัย

จากประสบการณ์การพัฒนาประเทศไทยที่มีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่างมาก เพื่อการสนองตอบต่อกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรมตามเป้าหมายนโยบายแห่งรัฐนี้เอง ได้สร้างกระแสความต้องการทรัพยากรมาเป็นปัจจัยการผลิต หรือถูกผนวกเข้าเป็นส่วนสำคัญของธุรกิจ โดยมีนโยบาย และยุทธศาสตร์การพัฒนาเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมในกระบวนการใช้ทรัพยากรเหล่านั้น ซึ่งมีผลกระทบต่อทุกพื้นที่และทุกปัจเจกบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบทไทยที่ไม่เคยประสบมาก่อน กล่าวคือ

ประการแรก ปรากฏการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในชนบท กับ ทรัพยากรหรือวิถีชีวิตของชนบทไทยกับทรัพยากรธรรมชาติ ในอดีตนั้นเป็นเหมือนบทบาทของความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นเพื่อนของมนุษย์ หรือสถานภาพแห่งความเป็นเพื่อน หรือเป็นความสัมพันธ์ที่ต้องพึ่งพาอาศัยระหว่างชาวบ้านกับธรรมชาติ ทุ่งที่หาได้มีชีวิตไม่ ทำให้ประชาชนเกิดความผูกพันที่ไม่อาจแยกออกจากธรรมชาติได้เลย นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้กล่าวถึงลักษณะนี้ว่า "ชีวิตของเขาผูกพันอยู่กับธรรมชาติแวดล้อม... เป็นความพยายามจะแทรกตนเองลงในความอุปถัมภ์ของธรรมชาติมากกว่าพยายามจะไปเปลี่ยนธรรมชาติให้มารับใช้... เพราะฉะนั้นคุณลักษณะจึงไม่ค่อยถูกกระทบ..."^๘ อย่างไรก็ตามปรากฏการณ์เหล่านี้เริ่มมีความห่างไกลจากความเป็นจริงขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งเป็นลักษณะที่เปรียบเหมือนการเดินคู่ไปกับการพัฒนาและอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจ ที่ยังมีอัตราการเติบโตมากเท่าไรชาวชนบทก็ยิ่งทำลายสิ่งแวดล้อมเอาชณะ ดัดแปลง หรือนำเอาทรัพยากรมาใช้มากยิ่งขึ้น เพื่อการดำรงชีวิตให้อยู่รอดในสถานการณ์ปัจจุบัน โดยมีสาเหตุที่การต้ออยู่ในความรู้ การที่ไม่อาจจะปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลง

^๘นิธิ เอียวศรีวงศ์, การศึกษาเพื่อฟื้นฟูศักยภาพของชุมชน. ใน เสรี พงศ์พิศ (บรรณาธิการ) ทิศทางหมู่บ้านไทย. (สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2531) หน้า 29.

ทางสังคมที่มีอย่างรวดเร็ว และมีทักษะประสบการณ์ในเชิงธุรกิจต่ำ จึงต้องเดินตามกระแสความก้าวหน้าทางธุรกิจอย่างผู้เสียเปรียบในสถานการณ์ที่ต้องแข่งขันของสังคมปัจจุบัน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา นักวิชาการเศรษฐศาสตร์ได้กล่าวถึงปรากฏการณ์นี้ว่า “..การทร้อยหรือของทรัพยากร.. มาจากการเอารัดเอาเปรียบกันมาอย่างต่อเนื่อง แต่ถ้การเอารัดเอาเปรียบแล้วชาวบ้านสามารถจะไปหาชดเชยจากธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ย้ายหมู่บ้านไปตั้งใหม่ที่อุดมสมบูรณ์อย่างที่เคยทำกันมา ในประวัติศาสตร์ก็ไม่ใช่ไร แต่ปัจจุบันนี้หายากลำบากขึ้นเรื่อย ๆ ไม่มีที่อีกแล้ว...”⁹ ฉะนั้น ปรากฏการณ์ที่เกิดสภาวะของความเข้มข้นในการใช้ทรัพยากรมีมากขึ้น เท่ากับเป็นการกระตุ้นความสำนึกถึงความเป็นเจ้าของ ที่แสดงออกต่อทรัพยากรเหล่านั้นให้มากยิ่งขึ้น หรือเป็นการพยายามที่จะเข้าไปดูแล เพื่อให้ได้เข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรยาวนานที่สุด ทั้งที่มีอุปสรรคจากการฝ่าฝืนกฎเกณฑ์และระเบียบต่าง ๆ ของรัฐในลักษณะการบุกรุกจับจอง หรือลักลอบ อันเป็นการละเมิด และการที่รัฐได้มอบหมายให้ภาคธุรกิจเข้าไปจัดการแทนในลักษณะของการสัมปทาน หรือการอนุญาตต่างๆ ให้ภาคธุรกิจดำเนินการ

ประการที่สอง ปรากฏการณ์ใหม่ของความสัมพันธ์ระหว่างนักธุรกิจอุตสาหกรรม หรือผู้ประกอบการ กับ ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นกลุ่มใหม่ที่พยายามใช้ทรัพยากรธรรมชาติในรูปของ “ปัจจัยการผลิต” ในกระบวนการต่าง ๆ ทางธุรกิจที่มี “นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก” เป็นเงื่อนไขสำคัญสูงสุดในการสร้างความชอบธรรม เพื่อเข้าไปมีส่วนร่วม และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอันมีเป้าหมายเชิงธุรกิจที่ให้ผลตอบแทนสูงสุดในรูปของกำไร เพียงแต่ไม่ได้สัมพันธ์กับทรัพยากรมาก่อนมาเช่นเดียวกับชาวชนบท อย่างไรก็ตาม นับว่าเป็นกลุ่มที่มีโอกาสมีความพร้อม และศักยภาพในการใช้ทรัพยากรสูงอันเนื่องมาจากนโยบายของรัฐ (Public Policy) สนับสนุนดังกล่าวแล้ว การที่ภาคธุรกิจนี้มีความพร้อมมีศักยภาพสูงทั้งวิทยาการสมัยใหม่ (Technology) นวัตกรรม (Innovation) จึงได้ใช้ความได้เปรียบนี้ มาดำเนินการทางธุรกิจในการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เพื่อเป็นปัจจัยในการผลิตที่ให้ผลผลิตสูง หรือทรัพยากรธรรมชาติถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งทางธุรกิจในรูปแบบต่างๆ เป็นต้นว่า

⁹ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ลักษณะพิเศษสังคมไทย ภูมิคุ้มกันและสายใยการพัฒนา. ใน ประเวศ วะสี, วิกฤติหมู่บ้านไทย. (สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2532) หน้า 44-45.

การนำ "ที่ดิน" มาใช้ในการดำเนินธุรกิจการเกษตรขนาดใหญ่ (Big Agri Business) ที่ใช้พื้นที่แปลงขนาดใหญ่ ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ มีขั้นตอนและการจัดการผลิตในเชิงธุรกิจที่สลับซับซ้อน มีการใช้ทุนสูง อีกทั้งมีกระบวนการวางแผนการผลิต และแผนการตลาดอย่างเป็นระบบ เช่น การทำฟาร์มปศุสัตว์เลี้ยงเบ็ด ไก่ หมู หรือการเพาะเลี้ยงกุ้งชายฝั่ง การปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ได้แก่ การปลูกยูคาลิปตัสเพื่อบ่อนโรงงานกระดาษ ส่วนเกษตรขนาดใหญ่ที่ปลูกยางพารา สับปะรด ปาล์ม ปอ อ้อย หรือพืชไร่อื่น ๆ การนำเอาที่ดินจำนวนมากไปสร้างที่พักตามอากาศ และสนามกอล์ฟ ทั้งในรูปของการบุกรุก การปรับปรุง ดัดแปลงกำลังเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว

การใช้ "น้ำ" ซึ่งตามสภาวะปกติในการประกอบอาชีพของประชาชนเพื่อการทำกรเกษตรกรรมก็เป็นปัญหาพื้นฐานที่สำคัญคู่กับประเทศไทยตลอดมา เมื่อเกิดการเร่งการพัฒนาตามนโยบายดังกล่าว ทำให้มีความต้องการน้ำไปใช้ในธุรกิจอย่างมาก สถานการณ์ที่เคยเป็นปัญหาและยังไม่ได้รับการแก้ไขให้บรรเทาลง กลับเพิ่มปัญหาดังกล่าวที่ทำให้ขาดแคลนเพิ่มขึ้น

อย่างไรก็ตาม ทั้งที่ดิน และน้ำนั้น ถือได้ว่าเป็นปัจจัยการดำเนินงานทางธุรกิจที่มีต้นทุนต่ำมากเมื่อคิดเปรียบเทียบกับต่างประเทศ โดยเฉพาะกรณีน้ำนั้น ในประเทศไทยถือว่าเป็น "ทรัพยากรส่วนรวม" ทุกคนมีความเสมอภาคในการนำมาใช้อย่างปราศจากราคาภาคธุรกิจก็อาศัยเงื่อนไขอันนี้เป็นช่องทางนำไปใช้ในธุรกิจด้วย ทำให้เกิดผลกระทบที่เป็นประเด็นปัญหาในสังคมตามมาจากที่ธุรกิจเป็นกลุ่มใหม่ที่เข้ามาใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อการผลิต โดยผู้วิจัยขอเสนอเพื่อเชื่อมโยงเข้ากับประเด็นที่จะศึกษา 2 ประการ คือ

1. เกิดการแข่งขัน การแย่งชิงและการต่อสู้ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง หรือพวกพ้องให้มากที่สุด ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างภาคธุรกิจอุตสาหกรรมกับภาคการเกษตรหรือชาวชนบท ซึ่งต่างก็อ้างความเป็นธรรมในการมีสิทธิ ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งนี้ก็เพราะว่า ทรัพยากรธรรมชาติมีอยู่อย่างจำกัดอีกทั้งยังสิ้นเปลือง ไม่ได้งอกหรือเกิดขึ้นตามอัตราการใช้ ฉะนั้นเมื่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยก่อให้เกิดประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย จึงเกิดปรากฏการณ์การต่อสู้แย่งชิง หรือการแข่งขันในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

ซึ่งบทบาทของโครงการสัมมนาของโครงการเลือกเพื่อการพัฒนาได้สะท้อนไว้อย่างมีเหตุผลว่า "ปัญหาการขัดแย้งอย่างซึ่งทรัพยากร เพราะสภาพทางทรัพยากรของประเทศที่จำกัด... ในความจริงยังไม่มีการจัดสรรที่ดี และเป็นธรรมพอ จึงก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้ง ทั้งที่เปิดเผย และไม่เปิดเผย..."¹⁰ ซึ่งเป็นการต่อสู้ที่เปรียบเทียบศักยภาพและความพร้อมในด้านต่าง ๆ กัน ไม่ได้เลย กลุ่มเกษตรกรจะได้เปรียบที่เป็นกลุ่มอยู่ในพื้นที่ หรืออยู่ใกล้เดียวกับแหล่งทรัพยากร การกล่าวอ้างในทำนองว่า ได้ใช้ทรัพยากรเพื่อการดำรงชีพตามอัตตภาพมาตลอดมา ตั้งแต่อดีต ซึ่งดูจะเป็นเหตุผลหลัก และเหตุผลเดียว ในขณะที่เดียวกัน กลุ่มธุรกิจมักจะเป็นฝ่ายที่ได้เปรียบ และชนะหรือมีโอกาสในการใช้อีกทั้งยังมีบทบาท และมีส่วนกำหนดการใช้ทรัพยากรอยู่อย่างสูง ทั้ง ๆ ที่เป้าหมายการใช้ที่อยู่ผลทางธุรกิจ ทั้งนี้ก็เพราะว่าการได้รับสิทธิทางการเมืองจากนโยบายของรัฐและการสนับสนุนจากกลไกรัฐ ประกอบกับการที่เป็นกลุ่มที่มีความพร้อมด้วย วิทยาการ และเครื่องมือสมัยใหม่ นั่นเอง บริษัท เบียมพงค์สแตนด ได้อธิบายลักษณะนี้ว่า "...ในการแข่งขันเพื่อครอบครองทรัพยากร มีแนวโน้มว่าอำนาจรัฐและหน่วยงานของรัฐ มักจะสนับสนุนกลุ่มธุรกิจที่มีโครงการเพื่อแสวงหากำไร"¹¹ เพื่อสนองตอบเป้าหมายตามยุทธศาสตร์ นโยบายการพัฒนา เศรษฐกิจที่กล่าวแล้ว

ประสบการณ์ หรือตัวอย่างนี้เกิดขึ้นในสังคมไทย ซึ่งกำลังก่อตัวความไม่พอใจของเกษตรกร และชาวชนบทที่กำลังคุกรุ่นอยู่ เช่น กรณีการแข่งขัน หรือแย่งชิงการใช้น้ำระหว่างนักธุรกิจสนามกอล์ฟ กับเกษตรกร ชาวชนบทในภาคเหนือ และบริเวณส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจนี้ ทั้งนี้ก็เพราะว่าจำเป็นต้องมีการใช้น้ำเพื่อบำรุงรักษาในปริมาณที่มาก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁰จากเอกสารโครงการสัมมนาเรื่อง "ทรัพยากรกับความขัดแย้งทางสังคม 7 พลวัตของการเป็นนิคส์กับทางเลือกการพัฒนา. จัดโดย โครงการทางเลือกเพื่อการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม และศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม. คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (30 พ.ย. - 1 ธ.ค. 33) ณ. หอประชุมสารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า 1.

¹¹บริษัท เบียมพงค์สแตนด, การอนุรักษ์ธรรมชาติ-แนวทางและปฏิบัติของท้องถิ่น. ใน นิตยสารทางสายใหม่. (กรกฎาคม-สิงหาคม, 2534) หน้า 21.

กรณีการแข่งขัน หรือแย้งชิงการใช้น้ำจัดระหว่างนักธุรกิจนากุ้ง กับเกษตรกรนาข้าว ในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา กรณีการแย้งชิงพื้นที่ในทะเลใกล้ชายฝั่ง ระหว่างชาวประมงชายฝั่งขนาดเล็ก กับนักธุรกิจการเพาะเลี้ยงหอยแครงในจังหวัดสุราษฎร์ธานี กรณีการต่อสู้เพื่อการใช้ที่ดิน ระหว่างเกษตรกรในชนบท กับ โครงการ คจก. ในภาคตะวันออก เชียงเหนือ เพื่อใช้พื้นที่ป่าเสื่อมสภาพไปปลูกป่า หรือ กรณีการต่อสู้ระหว่างกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กับกลไกรัฐ หรือส่วนราชการ ที่ต้องคงสภาพธรรมชาติให้มากที่สุดและต่อต้านการใช้ทรัพยากรไปเป็นพื้นฐานในทางธุรกิจ เช่นการสร้างเขื่อน หรือกรณีการต่อสู้ของชาวประมงที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตั้งของแหลมฉบัง กับการนิคมอุตสาหกรรมชายฝั่งตะวันออก ซึ่งได้ผนวกเอาพื้นที่อาศัยของชาวประมงนั้นไปเป็นส่วนหนึ่งของโครงการ

2. การเกิดมลพิษ (Pollution) ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ได้กล่าวอย่างน่าฟังว่า "วิกฤติการณ์ของการจัดการทางเศรษฐกิจ ยุทธศาสตร์ที่เน้นแต่ความเจริญเติบโต ส่งเสริมแต่การใช้ทรัพยากรและการทำลายล้างธรรมชาติอย่างกว้างขวางในระยะสั้น จนก่อให้เกิดวิกฤติการณ์ในระยะยาว"¹² ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรมตามกระแสหลักในปัจจุบันที่ได้นำเอาวิทยาการสมัยใหม่ (Technology) นวัตกรรม (Innovation) รวมทั้งกรรมวิธีต่างๆ มาใช้อย่างรุนแรง ทั้งนี้เพื่อเพิ่มผลผลิต และเป้าหมายในเชิงธุรกิจ โดยการเอาชนะธรรมชาติ การดัดแปลงธรรมชาตินั้น ก่อให้เกิดมลพิษอย่างกว้างขวางตามอัตราการเร่งการพัฒนาดังกล่าวนั้น เป็นต้นว่า น้ำเน่าเสีย อากาศเสีย ชยะ เสียงดัง หรือการสารพิษตามมาอย่างรวดเร็วและรุนแรง ส่งผลให้สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ สังกมโดยรวม ทั้งภาคเศรษฐกิจเองก็ต้องได้รับความเดือดร้อนอย่างหนักขึ้นตลอดเวลา

¹²ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมือง-การเมืองสีเขียว และความคิดแบบนิเวศน์วิทยา, ใน มาสกุ พงษ์ไพจิตร, สังคิต พิริยะรังสรรค์, พลวัตไทย. (ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจการเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534) หน้า 129.

ตัวอย่างเช่น การทำอุตสาหกรรมเกลือสินเธาว์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ บริเวณ
ลุ่มน้ำเสียที่ก่อให้เกิดดินเค็ม หรือแหล่งน้ำต่างๆ เกิดความเค็ม เป็นผลให้นาข้าวในบริเวณนั้น
เสียหายและปลูกข้าวไม่ได้ เกษตรกรนาข้าวและชาวบ้านได้รับความเสียหายเดือดร้อนเป็น
อย่างมาก กรณีการทำธุรกิจนาเกลือในภาคใต้ บริเวณจังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ทำให้
เกิดน้ำเค็มในแปลงนาเกลือ หรือซึมน้ำลงสู่นาข้าว และแหล่งน้ำธรรมชาติเป็นเหตุก่อให้เกิด
ดินข้าวในนาข้าวเน่า เสียปลูกพืชต่างๆไม่ได้ รวมถึงแหล่งน้ำธรรมชาติเน่า เสียอย่างรุนแรง
สร้างความเสียหายและเดือดร้อนอันเป็นการเพิ่มภาระทุกข์ยากแก่เกษตรกรที่ยากจนอยู่แล้ว
ให้หนักขึ้นไปอีก หรือกรณีผลตกค้างของสารเคมี บัญ ยาฆ่าแมลงที่ตกค้างในพื้นที่ที่ใช้ หรือ
แหล่งน้ำทั่ว ๆ ไป

จากผลการดำเนินงานทางธุรกิจตามนโยบายดังกล่าวแล้วนี้จะมีผลให้มีการใช้ทรัพยากร
ธรรมชาติอย่างมหาศาล เป็นปัจจัยเหตุให้เกิดปรากฏการณ์ที่สืบเนื่องทางด้านสังคมตามมาอย่าง
เสียหายไม่ได้ หรือเป็นผลที่ไม่ได้คาดหวังจากการพัฒนาประการหนึ่งด้วย กล่าวคือ ปรากฏการณ์
ความขัดแย้งในสังคม (Social Conflict) การแย่งชิง การต่อสู้ ซึ่งปรากฏการณ์แย่งชิง
ทรัพยากรในรูปของการนำมาใช้อย่างมากมายและผลการใช้ทรัพยากรเพื่อธุรกิจอุตสาหกรรม
จนเกิดมลพิษตามมานี้ กำลังเริ่มเป็นปัญหาสังคมรูปแบบใหม่ที่แพร่หลายมากขึ้นในชนบท ที่กระแส
การพัฒนาในขณะนี้เข้าไปถึง ปัญหาเหล่านี้นำไปสู่การขัดผลประโยชน์กัน และในที่สุดได้พัฒนา
ไปสู่ความขัดแย้งในชนบทหลายปรากฏการณ์ ทั้งนี้แสดงออกโดยเปิดเผยและไม่เปิดเผยหรือ
อาจจะเก็บกดความขัดแย้งไว้ก็ได้ ในขณะเดียวกัน สภาวะของความขัดแย้งจากการพัฒนา
เศรษฐกิจที่นำไปสู่การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติและ เกิดมลพิษนี้ ได้ถูกนำเสนอออกมา เผยแพร่สู่

สาธารณชนมากยิ่งขึ้น¹³ โดยใช้รูปแบบต่าง ๆ ทั้งการสัมมนา เสนออภิปราย ประชุม ศึกษา ดูพื้นที่จริงหรืออาจจะนำเอาชาวชนบทที่เป็นผู้ขัดแย้งมานำเสนอข้อเท็จจริง เป็นต้น สภาวะแห่งปัญหานี้จึงได้รับการขานรับทั้งจากสาธารณะชนมากขึ้น อย่างไรก็ตามปัญหาความขัดแย้งทางสังคมในบริบทของชนบทเองก็ยังคงเกิดขึ้นอยู่เสมอตลอดเวลาหาได้ลดลงไปไม่ ซึ่งมีอยู่ควบคู่กับสถานการณ์ที่กลุ่มธุรกิจเข้ามามีบทบาทใหม่ มีส่วนร่วมการตัดสินใจ และกำหนดการใช้ทรัพยากร นับว่าได้สร้างความเสียหาย เตือดร้อน และยิ่งกลับรุนแรงอันเป็นการเพิ่มปัญหาในสภาวะความยากจน และขัดสนลำบากที่มีอยู่เดิมให้ตกแก่เกษตรกรมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อการดำเนินงานทางธุรกิจอุตสาหกรรม เข้าไปมีส่วนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อเป็นปัจจัยการผลิต ทั้งที่เป็นกลุ่มใหม่ที่เข้ามา แต่กลับมีบทบาทมีอำนาจตัดสินใจกำหนดการใช้ทรัพยากรได้อย่างเต็มที่ภายใต้ความชอบธรรมทั้งจากนโยบายรัฐ และกฎหมายต่าง ๆ รองรับสูงกว่าเกษตรกรในชนบทเสียอีก ปัญหาความขาดแคลนที่มีอยู่เดิมกลับกลายเป็นสถานการณ์เลวร้ายมากยิ่งขึ้น เพราะทรัพยากรกลับถูกแบ่งส่วนการใช้จากกลุ่มธุรกิจอันมีเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทันสมัยมากมาย จึงสร้างความอึดอัด ขาดแคลนทรัพยากรสำหรับการบริโภคเกิดขึ้นกับเกษตรกร ประกอบกับวิธีการดำเนินการผลิตของธุรกิจอุตสาหกรรม ยังได้สร้างมลพิษให้เกิดขึ้นในลักษณะต่าง ๆ โดยส่งผลกระทบต่อวิถีการผลิต การทำมาหากินของเกษตรกรที่มีลักษณะใกล้เคียงกับการผลิตแบบหยิ่งชีพอยู่แล้ว ให้เตือดร้อนเสียหาย และสูญเสียไปแก่เกษตรกร อีกคำรบหนึ่ง อันเท่ากับเป็นการย่ำสถานการณ์ของปัญหาให้รุนแรง มากเป็นทวีคูณขึ้น ซึ่งกลายเป็นปัจจัยเหตุให้สถานการณ์นี้กลายเป็น

¹³ มีนักวิชาการหรือองค์การต่าง ๆ เริ่มให้ความสำคัญ และศึกษาถึงประเด็นดังกล่าวนี้อย่างจริงจัง โดยเฉพาะในฐานะองค์การทางวิชาการ เช่น ศูนย์ศึกษาการพัฒนา-สังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ โครงการทางเลือกเพื่อการพัฒนาสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ศึกษา และติดตามกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อการเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่หรือนิคส์ โดยพยายามนำเสนอปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรอย่างต่อเนื่องตลอดมา ถึงกับมีการจัดตั้งโครงการขึ้นมาเพื่อศึกษาเรื่องนี้โดยเฉพาะ ตัวอย่างเช่น "โครงการอาศรมความคิดการเป็นนิคส์" (NIC'S FORUM) ดำเนินการโดยฝ่ายวิจัย คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ ภายใต้การสนับสนุนจากฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เป็นปรากฏการณ์ขัดแย้งระหว่างกันที่พัฒนาไปอีกขั้นหนึ่ง ซึ่งส่งผลต่อชุมชนโดยทั่วไปสืบเนื่องตาม อัตราการเร่งการพัฒนาด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าหากความขัดแย้งเกิดสภาวะสุกงอม ไม่ได้ รับการแก้ไขด้วยมาตรการที่เหมาะสมจะเป็นเงื่อนไขทำให้เกิดขบวนการที่กดดันทางการเมือง ไปในทิศทางใด ๆ ที่ไม่พึงปรารถนา หรืออาจจะเป็นขบวนการทางการเมืองที่มีการรวมตัวขึ้น สร้างความกดดันในลักษณะต่าง ๆ ที่สั่นคลอนเสถียรภาพของการเมืองทั้งระบบได้ด้วย

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจต่อประเด็นที่เกิดขึ้นอันนำไปสู่สภาวะแห่งความขัดแย้ง อันเป็น เหตุปัจจัยมาจากการแย่งชิง หรือแข่งขันการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และผลกระทบจากมลพิษต่อ สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคมในพื้นที่ชนบท จากการดำเนินการของกลุ่มธุรกิจอุตสาหกรรมกับ เกษตรกรรม หรือกลุ่มธุรกิจนาถุ้ง กับกลุ่มเกษตรกรนาข้าวที่ไม่อาจประสานประโยชน์กันได้ นับว่าเป็นปรากฏการณ์ที่สร้างความเดือดร้อนสร้างความเสียหาย และกระทบกระเทือนต่อ เกษตรกรนาข้าวเป็นอย่างมาก โดยจะหาการศึกษาในประเด็นดังนี้

1. ศึกษาถึงความขัดแย้งว่าเกิดขึ้นระหว่างใคร มีลักษณะความขัดแย้งอย่างไร ที่ลักษณะ และมีการพัฒนาความขัดแย้งเป็นอย่างไร
2. ศึกษาถึงความขัดแย้งว่าเกิดเพราะสาเหตุอะไร
3. มีการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่วิธี แต่ละวิธีดำเนินการอย่างไร และมีผลต่อ ระดับความขัดแย้งอย่างไรบ้าง

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาถึงความขัดแย้งระหว่างกลุ่มสังคมนิในระดับท้องถิ่น ที่ปฏิบัติตามนโยบาย การพัฒนาเศรษฐกิจ
2. เพื่อศึกษาถึงกระบวนการทางสังคมในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งของฝ่ายต่าง ๆ
3. เพื่อศึกษาถึงพลวัตความขัดแย้งทางสังคม

สมมติฐานการวิจัย

1. ความขัดแย้งระหว่างเกษตรกรนาข้าวกับนักธุรกิจนากุ้ง เพราะการปล่อยน้ำเสียจากนากุ้งสู่พื้นที่นาข้าว เป็นปัจจัยหลัก
2. เกษตรกรนาข้าวที่เปลี่ยนมาเป็นนักธุรกิจนากุ้ง มีผลให้รูปแบบการแสดงออกของความขัดแย้งเป็นลักษณะประนีประนอมมากกว่าการใช้ความรุนแรง
3. ข้อเสนอในการแก้ไขปัญหาของเกษตรกรนาข้าวมักจะ ไม่ถูกยอมรับให้เป็นแนวทางเพื่อแก้ปัญหา หรือเมื่อผ่านการยอมรับแล้วก็มักจะ ไม่ได้นำไปสู่การปฏิบัติที่จริงจัง

กรอบแนวคิด และทฤษฎีในการวิจัย

ความขัดแย้งในสังคม (Social Conflict)

ความขัดแย้ง (Conflict เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่ทั่วไป มีมาตลอดในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ Karl Marx ได้กล่าวว่า "ประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาของสังคมที่มีอยู่ทั้งหมด เป็นประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ทางชนชั้น"¹⁴ สำหรับในทางสังคมวิทยาแล้วถือว่าความขัดแย้งเป็นปรากฏการณ์โดยทั่วไปในสังคม บ้างก็ว่า ความขัดแย้งเป็นเงื่อนไขที่ทำให้สังคมมีการพัฒนา หรือ ก้าวหน้าขึ้น

¹⁴ ลิวอิส เอ. โคเซอร์, แนวความคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยา ตอน คาร์ล มาร์กซ์.

แปลโดย จามะรี พิทักษ์วงศ์ (สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2533) หน้า 12.

คำว่า "ความขัดแย้ง" (Conflict) ตามความหมายในพจนานุกรม Webster นั้น หมายถึง การต่อสู้หรือการแข่งขันกัน หรือการกระทำที่เป็นปรปักษ์กัน (opposing) เนื่องมาจากการเข้ากันไม่ได้ (incompatibility)¹⁵

อุทัย หิรัญโต ได้ให้นิยามความขัดแย้งว่า เป็นการปะทะสังสรรค์ทางสังคมแบบหนึ่ง ที่เป็นการทำลายบุคคล หรือ กลุ่มฝ่ายตรงกันข้าม ความขัดแย้งเกิดขึ้น เพราะความไม่ลงรอยกัน ซึ่งอาจเป็นความคิดเห็น ผลประโยชน์ หรือวิถีชีวิต¹⁶

David Lockwood ได้แบ่งออกเป็น "ความขัดแย้งในระบบ" และ "การขัดแย้งทางสังคม" ซึ่งได้ให้ความหมายการขัดแย้งทางสังคม คือ การขัดแย้งของบุคคลเกิดในความสัมพันธ์ระดับบุคคล หรือการกระทำระหว่างกันทางสังคม(Social interaction)¹⁷

Lewis A. Coser ให้ความหมายของการขัดแย้งว่า "เป็นการต่อสู้ กันในเรื่องของคุณค่า (Values) และการอ้างเป็นเจ้าของในสถานภาพอำนาจและทรัพยากรที่หายาก ซึ่งเป็นเป้าหมายของฝ่ายตรงกันข้ามที่จะล้มล้างทำให้เกิดความเสียหาย หรือจำกัดมิให้คู่แข่งได้รับในสิ่งเหล่านั้น"¹⁸

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁵Webster's New Collegiate Dictionary, (G & C. Merriam Co. Philippines, 1977) page 237.

¹⁶อุทัย หิรัญโต, หลักสังคมวิทยา. (สำนักพิมพ์ไเอเดียนส์โตร์, 2522) หน้า 63.

¹⁷ใน สัตยธา สัตยธาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคมวิทยา: เนื้อหาและการใช้เบื้องต้น. (เจ้าพระยาการพิมพ์, 2531) หน้า 295.

¹⁸Lesis A. Coser, The Function of Social Conflict. (Glencoe, iii ; The Free Press, 1958) p. 8.

จากคำนิยามของการขัดแย้งที่กล่าวแล้วนั้น ผู้เขียนมีความเห็นว่า ความขัดแย้งเป็นปรากฏการณ์ของการขัดกัน ไม่ลงรอยกัน หรือ ไม่อาจประสานสอดคล้องในเป้าหมาย วัตถุประสงค์ เจตนาที่ไปในทิศทางเดียวกัน จึงทำให้เกิดการต่อสู้ ต่อด้าน ขัดขวาง หรือแสดงออกอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อไม่ให้คู่ขัดแย้งได้บรรลุเป้าหมาย ขณะเดียวกันก็เพื่อบรรลุความต้องการของตัวเอง

สาเหตุ และการเกิดความขัดแย้ง

Paul Wehr¹⁹ ได้เสนอความขัดแย้งจากการได้สำรวจแนวคิด และทฤษฎีที่มีอยู่ โดยสรุปว่ามีสาเหตุ 7 ประการ คือ

1. ความขัดแย้งและการต่อสู้ เป็นลักษณะทั่วไปของ "สัตว์สังคม ที่ปรากฏอยู่ทุกหนทุกแห่งที่มีมนุษย์"
2. การเกิดความขัดแย้งในสังคม เป็นลักษณะธรรมชาติของสังคม ที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างสังคม
3. ความขัดแย้งเป็นความผิดพลาดและกระบวนการสูญเสียหน้าที่ (disfunction) ในระบบสังคม
4. ความขัดแย้งเกิดเพราะว่าเป็นหน้าที่ของระบบสังคม (functional for social systems)
5. ความขัดแย้งระหว่างสังคม เป็นผลมาจากการปฏิบัติการอันเป็นผลประโยชน์ของชาติ รัฐ
6. ความขัดแย้งเป็นส่วนที่สำคัญของการขาดการติดต่อสื่อสารการขาดความเข้าใจ ขาดการคำนวณ การขัดเกลาทางสังคม และกระบวนการรับรู้อื่น ๆ ทางสังคม

¹⁹Paul Wehr, Conflict Regulation. (Westview Press/Boulder, Colorado, 1979) p. 1-8.

7. ความขัดแย้งเป็นกระบวนการธรรมชาติทั่วไปทุกสังคม ที่มีลักษณะ เป็นพลวัตที่ ต้องมีการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่สร้างขึ้น

ประสาร มาลากุล ณ อยุธยา²⁰ ได้เสนอว่า ความขัดแย้งของมนุษย์นั้นเมื่ออยู่หลาย ลักษณะหลายระดับด้วยกัน ความขัดแย้งในรูปแบบที่มีใช้เพียงความแตกต่างทางความคิดหรือ ท่าทีการแสดงออกอย่างปกติธรรมดา หากเป็นภาวะที่มีความปฏิบัติต่อกันอย่างรุนแรง ก็ยอมรับ เป็นความขัดแย้งที่ก่อให้เกิดความเสียหาย และ อันตรายแก่บุคคลและสังคมได้ทั้งในรูปธรรม และ นามธรรม ความขัดแย้งในลักษณะนี้หมายถึง สภาพความไม่ลงรอยที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน หรือขัดประ โยชน์กันอย่างรุนแรงระหว่างตัวบุคคล เป็นความขัดแย้งที่ประกอบด้วย การแสดงออก ด้วยวาจา ท่าที การกระทำที่มุ่งเพื่อต่อสู้ รุกรานรังแก ขัดขวาง ป้องกัน หรือ ทำลายอีกฝ่าย หนึ่ง เพื่อให้ได้ในสิ่งที่ตนต้องการ

เทียนฉาย กิระนันท์²¹ ได้เสนองถึงสาเหตุที่สำคัญของความขัดแย้งในสังคมปัจจุบันนี้ คือความแตกต่างทางเศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งมีความหมาย 2 นัย คือ นัยแรก หมายถึงสภาวะ หรือฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของประชากร หรือกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งโดยอาศัยดัชนีสำคัญ ๆ บางดัชนีเป็นเครื่องชี้ นัยที่สอง หมายถึง โอกาสทางเศรษฐกิจและสังคมของประชากร โดยเฉพาะ อย่างยิ่งโอกาสในการครองชีพเพื่อดำรง หรือเลื่อนฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งจะมีรูปแบบ ที่เป็นพลวัตเพิ่มขึ้น ที่มีปัจจัยธรรมชาติกับปัจจัยแวดล้อมที่มนุษย์หรือสังคมสร้างขึ้น ซึ่งนัยหลังนี้มี โอกาส บทบาทสำคัญที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งมากกว่าฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม

²⁰ประสาร มาลากุล ณ อยุธยา, ต่างคนต่างคิด ต่างจิตต่างใจ. ใน วลัย อรุณี (บรรณาธิการ), สันติศึกษากับการแก้ปัญหาความขัดแย้ง. (โครงการตำราและเอกสารทาง วิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529) หน้า 92.

²¹เทียนฉาย กิระนันท์, อันเนื่องมาจากความแตกต่างทางเศรษฐกิจและสังคม. ใน วลัย อรุณี. อังแล้ว หน้า 99-103.

Harold F. Gortner²² กล่าวว่า "ความขัดแย้งเป็นการต่อสู้ระหว่างบุคคล 2 ฝ่าย หรือ มากกว่า เพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากร (resources) เพื่อให้เป็นไปตามแนวความคิดของตน

ประเสริฐ แยมกลิ่นหุ้ง²³ ได้เสนอไว้ว่า "การเรียกร้องนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งทางสังคม โดยมีความเชื่อว่าสังคมไม่มีทางทำให้สมาชิกทุกคนมีความพอใจทางเศรษฐกิจได้ โดยเด็ดขาด ธรรมชาติของมนุษย์ทำให้เกิดการเรียกร้องอย่างไม่มีสิ้นสุด และเกินเลยความสามารถที่สังคมจะตอบสนองได้..."

Ralf Dahrendorf²⁴ ได้กล่าวว่า "ความสำคัญของการขัดแย้งในสังคมมีกำเนิดจากโครงสร้าง โดยที่ความขัดแย้งเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของสิทธิอำนาจชอบธรรม (legitimacy of relations of authority) ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่มีอยู่ในทุกสังคมทุกสมาคม หรือทุกกลุ่ม โดยถือว่า "ผลประโยชน์" ของฝ่ายปกครองเป็นคุณค่าที่สำคัญ หรือ "ผลประโยชน์" ของฝ่ายปกครองเป็นอุดมการณ์ที่ชอบธรรมซึ่งฝ่ายปกครองต้องได้รับตรงกันข้าม "ผลประโยชน์" ของกลุ่มที่อยู่ใต้การปกครอง ก็ได้ถูกกำหนดให้เป็นความชอบธรรมจากผลประโยชน์ที่ได้รับนั้นด้วย

²²Harold F. Gortner, Administration in the Public Sector. (1977) ใน ศิริศักดิ์ ศิริมังคลา, ความขัดแย้งทางการเมืองท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีเทศบาลเมืองอุทัยธานี. (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาคการปกครองคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531) หน้า 55.

²³ประเสริฐ แยมกลิ่นหุ้ง, สังคมไทยกับการเปลี่ยนแปลงไปสู่ประเทศอุตสาหกรรมใหม่ : แนวโน้มและปัญหา. (วารสารสังคมศาสตร์, สิงหาคม 2531) หน้า 204.

²⁴Ralf Dahrendorf, Class and Class Conflict in Industrial Social Society. (Stanford University Press, 1959) P. 176.

David Lockwood²⁵ ได้ยืนยันว่าโลกบางอย่างในสังคมที่ทำให้มีการขัดแย้งเกิดขึ้น
อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น

1. การที่บุคคลมีอำนาจไม่เท่ากัน ทำให้คนมีอำนาจมากถือโอกาสเอารัดเอาเปรียบ
ผู้มีอำนาจน้อย ทำให้เป็นแหล่งที่มาของความตึงเครียดและความขัดแย้งในสังคม
2. การที่สังคมมักมีของหายากอยู่อย่างจำกัด เป็นเหตุให้ต้องมีการต่อสู้ดิ้นรน เพื่อให้
ได้ส่วนแบ่งจากของที่มีอยู่อย่างจำกัดนั้น
3. ในสังคมมีกลุ่มต่าง ๆ ที่มีเป้าหมายไม่เหมือนกับกลุ่มเหล่านี้จึงต้องแข่งขันช่วงชิง
กันเพื่อบรรลุเป้าหมายนั้น อันเป็นเหตุให้ต้องมีการกระทบกระทั่งระหว่างกลุ่มได้

Maurice Duverger²⁶ ได้อธิบายว่า ความขัดแย้งมีสาเหตุมาจากตัวแปรที่
สัมพันธ์กันอย่างสลับซับซ้อน กล่าวคือ

- ตัวแปรที่เกี่ยวกับความต้องการในการดำรงชีพของคน อันทำให้เกิดความขัดแย้ง
เพื่อแสวงหาการควบคุมภาวะแวดล้อมของมนุษย์
- ตัวแปรทางจิตวิทยา อันได้แก่ ความต้องการ และความขัดแย้งอำนาจของมนุษย์
- ตัวแปรทางสภาพภูมิศาสตร์ อันก่อให้เกิดกรณีพิพาทด้านพรมแดนระหว่างประเทศ
- ตัวแปรด้านสังคม เศรษฐกิจ อันทำให้เกิดความขัดแย้งทางชนชั้นตลอดจน
การช่วงชิงทรัพยากรในระดับชาติด้วยรูปแบบต่าง ๆ
- ตัวแปรทางวัฒนธรรม อันก่อให้เกิดความขัดแย้งทางด้านศาสนาปัญหาเชื้อชาติ
หรือ ความขัดแย้งระหว่าง "ชนกลุ่มน้อย" กับ "ส่วนข้างมาก"

²⁵ใน สัจญา สัจญาวิวัฒน์, อ้างแล้ว หน้า 92-93.

²⁶Maurice Duverger, *The Idea of Politics*. (1970) ใน ชัยวัฒน์
สถาอานันท์, ความรุนแรงกับมายาแห่งเอกลักษณ์. ใน วลัย อรุณี (บรรณาธิการ) อ้างแล้ว
หน้า 69.

จะ เห็นได้ว่าความขัดแย้งนั้นมีปัจจัยเหตุหลายประการ ทั้งนี้เพื่อให้สัมพันธ์กับบริบทของ เนื้อหาในการศึกษาคั้งนี้ ผู้วิจัยจะ เน้นถึงการขัดกัน หรือไม่ประสานกันอันมีเหตุจากผลประโยชน์ ทาง เศรษฐกิจ ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันขึ้น โดยมีผลสืบเนื่องมาแต่การมีข้อจำกัดจากทรัพยากร ธรรมชาติ ที่ใช้เป็นปัจจัยในการผลิตเพื่อบรรลุเป้าหมายของแต่ละฝ่าย โดยที่ต่างก็มีความ ชอบธรรม และต่างก็อ้างความชอบธรรม ในการใช้ทรัพยากรจนเป็นปรากฏการณ์ในการแย่งชิง

จะ เห็นได้ว่าความขัดแย้งนั้นมีปัจจัยเหตุหลายประการ ทั้งนี้เพื่อให้สัมพันธ์กับบริบทของ เนื้อหาในการศึกษาคั้งนี้ ผู้วิจัยจะ เน้นถึงการขัดกัน หรือไม่ประสานกันอันมีเหตุจากผลประโยชน์ ทาง เศรษฐกิจ ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันขึ้น โดยมีผลสืบเนื่องมาแต่การมีข้อจำกัดจากทรัพยากร ธรรมชาติ ที่ใช้เป็นปัจจัยในการผลิตเพื่อบรรลุเป้าหมายของแต่ละฝ่าย โดยที่ต่างก็มีความ ชอบธรรม และต่างก็อ้างความชอบธรรม ในการใช้ทรัพยากรจนเป็นปรากฏการณ์ในการแย่งชิง การแข่งขันครอบครองเพื่อใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้นในการผลิตของแต่ละฝ่ายเป็น ประการแรก ส่วนผลที่ตามมา หรือ ผลกระทบ อันเกิดจากกรรมวิธีกระบวนการของแต่ละ ฝ่ายที่ได้นำเอาทรัพยากรไปใช้แล้ว ก่อให้เกิดผลกระทบกระเทือน หรือสร้างความเสียหาย และ เตือร้อนให้อีกฝ่ายหนึ่งจนทำให้เกิดความขัดแย้ง หรือเร่งเร้าให้ระดับความขัดแย้งให้เพิ่ม มากขึ้น เป็นอีกประการหนึ่งด้วย

การเร่งนโยบายเศรษฐกิจแบบทุนนิยมประชาธิปไตยของไทยในสถานการณ์ปัจจุบันนั้น มีผลลัพธ์มากมาย แต่จากความสนใจที่ต้องการศึกษาในครั้งนี้นั้น ต้องการทำความเข้าใจถึง ปรากฏการณ์หรือผลกระทบที่ไม่ได้คาดหวัง โดยเฉพาะความขัดแย้งทางสังคม (Social Conflicts) ซึ่งถือว่าเป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นตามอัตราการแข่งขันความเติบโตทาง เศรษฐกิจที่ให้ความสำคัญกับ "ตัวเลข" เป็นเครื่องบ่งชี้ในระดับมหภาค และผลตอบแทนในรูปกำไร ของนักธุรกิจ ฉะนั้นทุก ๆ สถานประกอบการ หรือเกือบทุกหน่วยทางธุรกิจต่างก็พยายามนำเอา วิทยาการต่าง ๆ และนวัตกรรม (innovation) มาใช้อย่างเต็มที่ จนละเลยถึงผลกระทบที่ไม่ได้ วางแผนเตรียมการไว้ หรือพยายามที่จะละเลยโดยไม่ให้ความสำคัญนั้นคือ "สิ่งแวดล้อม" หรือ "ทรัพยากรธรรมชาติ" จนในที่สุดเกิดมลภาวะ (Pollution) ความมาอย่างรวดเร็ว และรุนแรง ทั้งนี้ ระดับความขัดแย้งจะยิ่งสูงมากขึ้น เมื่อกระบวนการผลิตที่นักธุรกิจ นักอุตสาหกรรมดำเนินการ

มุ่งประโยชน์เฉพาะตนเพียงฝ่ายเดียว ด้วยการอาศัยความได้เปรียบ อันเนื่องมาจากความชอบธรรม จากนโยบายรัฐที่ส่งเสริมและสนับสนุน แต่กระบวนการเหล่านี้กลับไปสร้างความเสียหายจนเกิดความเดือดร้อนกับอีกกลุ่มหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรในชนบทที่มักเป็นกลุ่มคนหนุ่มมากของสังคมมักจะด้อยโอกาส ไม่ค่อยจะได้รับโอกาสที่ดีจากนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่กลับได้รับความเดือดร้อนจากการกระทำ จึงเป็นเหตุให้ระดับความขัดแย้งทวีมากขึ้น

ประเภท รูปแบบ หรือลักษณะของความขัดแย้งในสังคม

อร่ามศรี ศิริพันธ์²⁷ ได้แบ่งความขัดแย้งออกเป็นประเภทต่างๆ ดังนี้

1. ความขัดแย้งในด้านความคิด เพราะว่า ในแต่ละคนมีแนวความคิดคิดเป็นของตนเอง ซึ่งมาจากการศึกษา ประสบการณ์ ความเชื่อมั่น อุดมการณ์ที่มีระดับความสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงยากง่ายต่างกันออกไป ในเมื่อแต่ละฝ่ายพร้อมที่จะพิสูจน์เพื่อให้ชนะอีกฝ่ายหนึ่ง ก็ย่อมเกิดความตึงเครียดขัดแย้งกัน
2. ความขัดแย้งในด้านปฏิบัติ มาจากที่แต่ละคนมีความถนัด ความพอใจ ค่านิยม บุคคลิกภาพ และความเคยชินต่างกัน
3. ความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ ซึ่งตัวผลประโยชน์นี้ก็คล้าย ๆ กับทรัพยากรธรรมชาติที่หายากและมีอยู่อย่างจำกัด แต่มีหลายคน หลายฝ่ายที่ต้องการ ก็ย่อมมีความขัดแย้งกัน

ในการพิจารณาถึงลักษณะความขัดแย้งในสังคมนั้น มีการพิจารณาโดยใช้เกณฑ์ต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทการนำไปใช้ เป็นต้นว่าในการศึกษาเกี่ยวกับองค์การนั้น James C.

²⁷อร่ามศรี ศิริพันธ์, ความขัดแย้งในองค์การ : เครื่องมือผู้บริหาร. ในวารสารสังคมศาสตร์ มิถุนายน 2525) หน้า 54.

March และ Herbert A. Simon²⁸ ได้อธิบายถึง ลักษณะความขัดแย้งไว้ 3 ประการด้วยกัน คือ

1. ความขัดแย้งของบุคคล (Individual Conflict) เป็นความขัดแย้งที่แต่ละบุคคลต้องประสบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่ออยู่ในฐานะของผู้ที่ต้องเลือกหรือตัดสินใจที่ต้องเลือกสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ตนเองปรารถนามากที่สุด
2. ความขัดแย้งขององค์การ (Organizational Conflict) เป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มบุคคลภายในองค์การเดียวกัน
3. ความขัดแย้งระหว่างองค์การ (Interorganizational Conflict) เป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มภายในองค์การหนึ่ง กับอีกกลุ่มในอีกองค์การหนึ่ง

เพื่อให้สอดคล้องกับการวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดการจำแนกความขัดแย้งในสังคมที่พิจารณาจากจำนวนสมาชิก อันเป็นตัวกระทำในกระบวนการขัดแย้งโดยแยกออกเป็น 3 ลักษณะดังนี้

1. ความขัดแย้งในระหว่างบุคคล (Interpersonal Conflict) ที่มีผลมาจากภายในตัวบุคคลเอง เช่นจิตใจของแต่ละคน และการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นหรือมาจากความไม่พอใจที่มาจากความต้องการของตนเอง หรือความไม่สมหวังในเป้าหมายใด ๆ อันเป็นประโยชน์แห่งตน ความไม่มั่นคง ความคิดเกี่ยวกับตนเอง และสังคม การไม่สามารถปรับตัวเองให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสังคม ค่านิยม และความเชื่อต่างๆ
2. ความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม (Group Conflicts)
3. ความขัดแย้งระหว่างชาติ รัฐ หรือประเทศ ที่สาเหตุต่างๆ เช่นการยึดถือความมั่นคง และปัญหาทางยุทธศาสตร์ เป็นต้นว่า การคำนึงถึงความมั่นคงของแต่ละชาติ หรือประโยชน์ทางยุทธศาสตร์ยุทธวิธี การแข่งขันการสะสมอาวุธการแย่งชิงการเป็นมหาอำนาจ หรือการต้องตกอยู่ภายใต้อาณัติหรือการค้าขาย

²⁸James c. March and Herbert A. Simon, Organization. (New York : John Wiley and Son Inc, 1958) P. 112-113.

ประยุกต์แนวความคิดที่ศึกษา

ผู้เขียนยอมรับว่า การเกิดสิ่งใหม่ ๆ นวัตกรรม หรือแม้กระทั่งองค์ความรู้ ในแต่ละด้านแต่ละสาขานั้น มาจากแนวทางต่าง ๆ มากมาย ทั้งนี้ทั้งนั้น ความขัดแย้งก็เป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถ "สรรค์สร้าง" สิ่งใหม่ดังกล่าวนี้ได้ และความขัดแย้งเป็นกระบวนการที่ย่อมจะเกิดขึ้นทั่วไปทุกสังคม หากจะยอมรับกันว่าเป็นสภาวะปกติของความสัมพันธ์ทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่งก็คงยอมรับได้ เพราะว่าในบางครั้งความสัมพันธ์กันในฐานะที่เป็นคู่ปรปักษ์ การขัดกันหรือการค้ำยันระหว่างกันอาจจะเกิดผลผลิตที่ดีกว่า เกิดสิ่งใหม่ หรือทางเลือกใหม่ เพื่อความอยู่รอดก็ได้ ฉะนั้น การศึกษาเกี่ยวกับข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมีที่มาจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หรือการทำมาหากิน มีความเกี่ยวข้องอย่างไร หรือพัฒนามาเป็นความขัดแย้งทางสังคมอย่างไร โดยมีความจำเป็นที่จะต้องทำการศึกษาถึงประเด็นสำคัญที่ตามมาคือ บ่อเกิดแห่งความขัดแย้ง สถานการณ์และการใช้ทรัพยากรวิธีวิธีในการต่อสู้ และบทบาทของคนกลางระหว่างความขัดแย้ง

1. บ่อเกิดแห่งความขัดแย้ง ในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของสมาชิกในสังคม ย่อมมีทิศทางการความสัมพันธ์ที่ต่างกันไป ถึงแม้ว่าจะมีการจัดระเบียบทางสังคม มีการอบทางประเพณีและวัฒนธรรมแห่งสังคมนั้นเป็นแนวทางก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคสมัยปัจจุบันที่มีการเน้นความก้าวหน้าในด้านเศรษฐกิจเป็นกระแสหลัก (Mainstream Economics) การมีสถานะทางเศรษฐกิจที่มีเกณฑ์ความร่ำรวยยากจน ความมั่งคั่งทางฐานะหรือการมีโอกาสการบริโภคทางวัตถุที่ต่างกันเป็นเครื่องชี้วัดทางสังคม จึงทำให้สมาชิกในสังคม หรือกลุ่มต่าง ๆ ต่างก็พยายามดิ้นรนสู้เพื่อให้ได้มีโอกาสทางเศรษฐกิจ เพื่อสนองตอบต่อความต้องการบริโภคที่มีอยู่อย่างไม่จำกัดจึงเกิดขึ้น กระแสหลักอันเชื่อมโยงรากดังกล่าวนี้ ได้เป็นแนวทางหรือกระแสที่หลอหลวม ความคิดของสมาชิกส่วนใหญ่ของสังคมให้คลั่งไคล้คล้อยตามหรือปฏิบัติตาม ไปด้วยความคาดหวังตามเกณฑ์ในมิติเศรษฐกิจ จึงทำให้เกิดการเคลื่อนไหวในการเปลี่ยนแปลงอาชีพที่มีโอกาสมากขึ้น ทั้งๆที่มีศักยภาพที่ต่างกัน กระบวนการการต่อสู้ดิ้นรนในการแสวงหาทางเศรษฐกิจ หรือการดำรงชีพดังกล่าวนี้ นำไปสู่การกระทบกระทั่งระหว่างกันได้ บางกิจกรรมที่ได้ดำเนินการอาจจะไปต่อต้านหรือไปกันไม่ได้ หรือขัดประ โยชน์ของอีกฝ่ายหนึ่งจึงทำให้เกิดความตึงเครียดระหว่างกันในสังคมที่มีจุดกำเนิดจากวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ สถานการณ์การดำเนิน

แห่งวิถีชีวิตตามกระแสทางเศรษฐกิจเป็นตัวนำดังกล่าวนั้น ความขัดแย้งเพราะต่างฝ่ายหรือต่างกลุ่มก็พยายามที่จะครอบครองการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจให้มากที่สุด พัฒนาไปเป็นความขัดแย้งทางสังคมโดยปริยาย ทั้งนี้เนื่องมาจากประเด็นหลักๆ กล่าวคือมีความแตกต่างกันในวิธีการและเป้าหมายในการดำเนินการ

2. ลักษณะความขัดแย้ง เป็นการศึกษาถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นว่ามีการพัฒนาไปอย่างไร มีการเปลี่ยนแปลงหรือต้องการทราบถึงพลวัตของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

3. สถานการณ์และการใช้ทรัพยากร เป็นการพัฒนาของปรากฏการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้น หลังจากมีประเด็นของการขัดกัน ว่าได้ดำเนินไปอย่างไรมีระดับความเข้มข้น (Intensity) ของความขัดแย้ง หรือรุนแรงมากน้อยเพียงใด โดยมีปัจจัยอะไรที่เป็นพลังในการส่งเสริมสนับสนุน หรือการเป็นอุปสรรคมิให้ความเข้มข้นหรือระดับความรุนแรงให้ขยายตัวออกไปกว้างขวาง ทั้งนี้ ปัจจัยดังกล่าวนับว่ามีส่วนสำคัญมากที่ขัดแย้งต่างก็พยายามแสวงหามาเป็นเครื่องมือ เพื่อเอื้ออำนวยต่อการสถานการณ์ที่เป็นประโยชน์แห่งตน หรือนำมาใช้ให้บรรลุตามเป้าหมายของแต่ละฝ่าย วางไว้

4. ยุทธวิธีในการต่อสู้ ในความขัดแย้งทางสังคม การแสวงหาได้มีรูปแบบหรือการแสดงออกจะมีทั้งที่ปรากฏเป็นรูปธรรมชัดเจน และไม่ได้แสดงออกอย่างชัดเจน แต่อาจจะผ่านออกมาในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตบางกรณีที่เกิดขึ้นในสังคมนั้น และยุทธวิธีนี้ก็คือ สารที่ได้นำเสนอ เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นนั่นเอง กล่าวคือ ยุทธวิธีเป็นเพียงแต่ข้อเสนอความต้องการ หรือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นให้กับตนเองด้วย

5. บทบาทของคนกลาง หรือตัวกลาง (Third Party) หรือกรรมการ ซึ่งในความขัดแย้งทางสังคมนั้น ถือว่าเป็น "รูปแบบหนึ่งของการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้ง" เพื่อที่จะลดระดับความขัดแย้งหรือตอบสนองความต้องการของข้อเรียกร้อง เพียงแต่สถานภาพและบทบาทของกรรมการหรือคนกลางมีความสำคัญยิ่งในการกำหนดทิศทางของประเด็นที่ขัดแย้งบทบาทหรือกิจกรรม หรือวิธีการที่คนกลางกำหนดออกมา มีศักยภาพและมีพลังพอที่จะไปให้ระดับความขัดแย้งเพิ่มขึ้นหรือลดลงไปได้มาก

การศึกษาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อานันท์ กาญจนพันธ์²⁹ ได้ทำการศึกษาเรื่อง "ชวานาภาคเหนือกับความขัดแย้งในระบบการผลิตด้านเกษตรกรรม (2511-2523) : ข้อสังเกตเบื้องต้น" ที่ได้พยายามค้นหาและชี้ถึงลักษณะการผลิตที่สลับซับซ้อนและผันแปรในสังคม เพราะภายในความสัมพันธ์นี้อาจจะมีการประสานและปะทะกันอยู่หลายแบบ ฉะนั้น การจะเข้าใจความจริงของชวานาได้ ต้องศึกษาจากการผลิต โดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางการผลิตมีส่วนกำหนดการแจกจ่าย การแลกเปลี่ยนและการบริโภคอยู่ด้วย

1. ความซับซ้อนของชนชั้นในชนบท เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของวิถีการผลิตของสังคมชวานาตามลักษณะวิถีการผลิต และความสัมพันธ์ในการผลิต ที่แบ่งชวานาออกได้ 5 ชนชั้น คือ 1)ชวานารับจ้าง 2)ชวานายากจน 3)ชวานาปานกลาง 4)ชวานารวย 5)นายทุนที่ดิน ช่วยให้เห็นความขัดแย้งที่ชัดเจนขึ้น เพราะทำให้เห็นลักษณะเคลื่อนไหวของชนชั้นชวานาต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปมาระหว่างเป็นคนงานรับจ้างกับเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ความสัมพันธ์ของชนชั้นในสังคมชวานานี้ ไม่อาจแยกออกพิจารณาต่างหากจากโครงสร้างทางชนชั้น ซึ่งต้องพิจารณาวิถีการผลิตที่รวมเอาระบบเศรษฐกิจภายนอกหมู่บ้านด้วย เพราะปรากฏว่าลักษณะความขัดแย้งภายในสังคมชวานามุกพันใกล้ชิดกับยุทธวิธีการต่อสู้ระหว่างสังคมชวานาและระบบเศรษฐกิจภายนอก ทำให้ภายในสังคมชวานามีความสัมพันธ์ทางการผลิตหลายแบบที่ขัดกัน

²⁹อานันท์ กาญจนพันธ์, ชวานาภาคเหนือกับความขัดแย้งในระบบการผลิตด้านเกษตรกรรม (พ.ศ.2511-2523): ข้อสังเกตเบื้องต้น, (วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เมษายน-กันยายน 2524) หน้าที่ 64-93.

2. ลักษณะขัดแย้งด้านการจัดการที่ดิน ที่กระจุกตัวอยู่ในครัวเรือนจำนวนน้อย โดยที่เน้นการพิจารณาช่องทางที่ได้มาของการใช้ที่ดิน (means of access to land) ซึ่งมีหลักเกณฑ์และผู้สืบทอดที่ดินกันนั้น มีความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นอิสระในการซื้อขายที่ดิน เพราะที่ดินยังถูกผูกขาด หรือขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ซับซ้อนหลายประการที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะการปะทะและประสานวิถีการผลิต การซื้อขายจึงขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายในลักษณะที่เคยเป็นผู้อุปถัมภ์กันมาก่อน หรือความสัมพันธ์ทางเครือญาติ มากกว่าเป็นลักษณะที่ซื้อขายในเชิงทุนนิยม

3. ลักษณะขัดแย้งในด้านการใช้แรงงาน คือ นอกจากชาวนาในฐานะเจ้าของปัจจัยการผลิตซึ่งมีที่นาเป็นของตนเองแล้ว ก็ยังขายแรงงานกันในหมู่บ้านด้วย โดยที่แรงงานส่วนใหญ่ก็ไม่ได้มีอิสระที่จะเปิดโอกาสให้ทุนสามารถเข้ามาแข่งขันซื้อแรงงานเพื่อตัดดวงมูลค่าส่วนเกินได้ การจ้างงานยังมีเงื่อนไขอื่นประกอบด้วย ที่ไม่เข้าลักษณะการจ้างงานในระบบทุนนิยม เพราะการตอบแทนค่าจ้างมักจ่ายเป็นผลผลิตโดยตรง ที่เรียกว่า "ทำร้อยละ" ซึ่งแบ่งผลผลิตกันตามตกลง

4. ลักษณะการขัดแย้งในด้านที่มาของทุนและสินเชื่อในการผลิต ซึ่งมีสาเหตุมาจากการที่การถือครองที่นาเป็นการผูกขาดไม่เพียงก็ราย ฉะนั้น จึงมีการแบ่งถือครองแปลงเล็กๆ จำเป็นต้องใช้ทุนไปซื้อปัจจัยทางเทคนิคใหม่ๆ เพื่อจะได้เพิ่มผลผลิตให้มากขึ้น จึงต้องมีการหยิบยืมเงินทุน หรือสินเชื่อที่มีอยู่ในหมู่บ้าน และเจ้าของที่มาของทุนในสังคมชาวนามักจะมีลักษณะผูกขาดโดยนายทุนผูกขาดที่ดินซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลเดียวกันนั่นเอง

สัมพันธ์ เตะชะอชิก และคณะ³⁰ ได้ทำการสำรวจประชามติประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในจังหวัดที่เกิดเหตุการณ์ความขัดแย้งในปัญหาสิ่งแวดล้อมระหว่าง รัฐ ชาวบ้าน

³⁰สัมพันธ์ เตะชะอชิก และคณะ, รายงานผลการสำรวจประชามติ เรื่องการยอมรับวิธีต่อรองของชาวบ้านต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม. (นิตยสารทางใหม่, กรกฎาคม-สิงหาคม 2534)

และนายทุน โดยการสุ่มตัวอย่างประชาชนขึ้นมา เพื่อถามปัญหาความขัดแย้ง 3 กรณี โดยที่ประชาชนรู้ว่ามี ความขัดแย้งมากที่สุดลงไปตามลำดับดังนี้ คือ ความขัดแย้งเรื่องเชื่อนปากมูล ความขัดแย้งกรณีการทำนาเกลือบริเวณลำนน้ำเสียว และกรณีการจับกุมพระประจักษ์และชาวบ้านอำเภอประคำ สำหรับการพัฒนาประเทศในรูปของการสร้างเขื่อนกั้นดี การปลูกยูคาลิปตัส และการทำนาเกลือ อันเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกันกับ 3 กรณีนี้ ปรากฏว่าประชาชนมีความเห็นด้วยกับการพัฒนาประเทศ 34.3% ไม่เห็นด้วยเพราะเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อม 38.8% เห็นด้วยบางกรณี 18.6% และไม่เห็นด้วย 8.3% ส่วนการต่อรองของชาวบ้านนั้น พบว่ามี 3 วิธีที่ประชาชนเห็นด้วย ได้แก่ การเจรจาและการประชุมร่วมกัน 93.8% การยื่นจดหมายเพื่อเรียกร้องให้มีการแก้ปัญหา 86% และชุมนุมอย่างสงบ 76.6% โดยที่วิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งให้ยุติเนั้น พบว่า วิธีการตั้งกรรมการร่วมโดยมีตัวแทนทุกฝ่าย ในสัดส่วนที่เท่ากันมีสูงที่สุดถึง 60.4%

ขอบเขตในการศึกษา

1. ผู้วิจัยมุ่งหาการศึกษาปรากฏการณ์ขัดแย้งระหว่าง 2 กลุ่ม หรือจากอาชีพ 2 อาชีพ ที่มีพื้นที่ในการดำเนินการอยู่ในบริเวณเดียวกันคือ

- กลุ่มเกษตรกรนาข้าว
- กลุ่มธุรกิจนากุ้ง

2. การกำหนดพื้นที่ศึกษา เลือกหมู่บ้านที่ศึกษาโดยวิธีการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sample) คือ บ้านเกาะสวรรค์ (ชื่อสมมุติ) อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช เนื่องจากมีเหตุผลต่างๆ ดังนี้

2.1 เป็นหมู่บ้านที่มีการก่อตั้งมานาน ซึ่งประกอบอาชีพการทำนาข้าวเป็นอาชีพหลักตลอดมา และมีการทำประมงขนาดเล็กริมฝั่งอยู่บ้างบางครอบครัวที่ตั้งบ้านเรือนอยู่

บนสันเนินริมทะเล พร้อมทั้งมีการปลูกพืชผัก "ไร่นาสวนผสม" ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ. 2524 และได้รับความนิยมจากเกษตรกรเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยมา เพราะทำรายได้ที่สูงมากให้แก่ครอบครัว แต่ในขณะที่เดียวกัน ประเด็นที่น่าสนใจที่ถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนจากการเพาะปลูกไปสู่การเพาะเลี้ยงกุ้งชายฝั่งตามกระแสพัฒนา เศรษฐกิจและนโยบายของรัฐก็ได้รับความนิยมในเวลารวดเร็ว เช่นเดียวกัน และเกษตรกรได้เปลี่ยนมาทำนากุ้งกันมาก

2.2 การทำนากุ้งได้เข้ามาในหมู่บ้านนี้ประมาณปี 2531 ซึ่งได้รับความนิยม และเกษตรกรนาข้าวส่วนหนึ่งได้มาทำนากุ้งด้วย และมีการขยายตัวอย่างรวดเร็วใน พ.ศ. 2532-2533 หลังจากพื้นที่อื่นๆในบริเวณใกล้เคียงได้ทำนากุ้งประสบความสำเร็จมาแล้ว ทั้งนี้ เพราะเป็นพื้นที่ที่น้ำดี เหมาะสมกับการทำนากุ้งจึงมีการลงทุนในการดำเนินงานอย่าง กว้างขวางทั้งนักลงทุนท้องถิ่น ในอำเภอ หรือในจังหวัด หรือนักลงทุนจากต่างจังหวัด จากข้อมูล ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ปี 2534 ระบุว่า มีพื้นที่นากุ้งถึง 576 ไร่³¹แต่ในระยะหลัง ๆ ได้ เริ่มมีการขัดแย้งกันขึ้นระหว่างกลุ่มเกษตรกรนาข้าว โดยอ้างว่าการทำนากุ้งได้สร้างความ เดือดร้อนและสร้างความเสียหายให้นาข้าวซึ่งมีมากที่สุด โดยเฉพาะปรากฏการณ์ความขัดแย้ง ที่แสดงออกมาจาก 2 กลุ่มอาชีพในชุมชนนี้จะมีระดับความขัดแย้งจำนวนมากเป็นพิเศษ

2.3 หมู่บ้านดังกล่าวอยู่ใกล้กับภูมิลำเนาของผู้วิจัย ทำให้ง่ายและสะดวกใน การเก็บข้อมูลการติดต่อ และ ไม่เป็นอุปสรรคในการเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรม ค่านิยมและ บรรทัดฐานของท้องถิ่น

3. ผู้วิจัยจะทำการศึกษาปรากฏการณ์นี้ตั้งแต่ทำนากุ้งเข้าสู่ชุมชนนี้ คือ พ.ศ. 2531 เวลาที่นากุ้งเข้ามาสู่หมู่บ้านอย่างรวดเร็วในขณะที่สถานการณ์ความขัดแย้งกำลังเพิ่มสูงขึ้น ถึง พ.ศ. 2535 ที่เป็นปีที่สถานการณ์ได้คลี่คลายลงในระดับหนึ่ง

³¹ข้อมูลจังหวัดนครศรีธรรมราช, แสดงจำนวนรายและพื้นที่เลี้ยงกทะเล ปี 2534 ซึ่งเป็นข้อมูลที่ใช้ในระดับตำบล แต่พื้นที่ที่ผู้วิจัยกำหนดขึ้นนี้เป็นพื้นที่ระดับหมู่บ้าน.

ระเบียบวิธีวิจัย

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาข้อมูลในเชิงคุณภาพ (Qualitative Reseach) ซึ่งเป็นการศึกษาข้อมูลทั้งแบบปฐมภูมิ และทุติยภูมิ อนึ่ง ในขั้นตอนเสนอหัวข้อวิทยานิพนธ์นั้น ผู้วิจัยได้นำเสนอรูปแบบการเก็บข้อมูลด้วยการอภิปรายกลุ่มย่อย (Small group discussion) ไม่อาจจะปฏิบัติได้ เพราะไม่อาจจะนำนักธุรกิจมาทั้งหมดเป็นกลุ่มเพื่ออภิปรายตามแนวของวิธีการดังกล่าวได้ เนื่องจากต้องใช้เวลาในการเฝ้าบ่งชี้ ให้อาหารและดูแลบ่งชี้ หากเกิดนัด จะไม่มีใครมารวม จึงต้องไปสัมภาษณ์ที่บ่งชี้แทน โดยการเก็บข้อมูลวิธีต่าง ๆ ยังคงเป็นไปตามข้อเสนอวิทยานิพนธ์ โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. การรวบรวมข้อมูลจากเอกสารเบื้องต้นจากการศึกษาเอกสาร (documentary Study) วารสาร หนังสือพิมพ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเอกสารทางราชการ อันเป็นการศึกษาในแบบทุติยภูมิที่เกี่ยวกับสถานการณ์การเลี้ยงกุ้ง การพัฒนาการเลี้ยงกุ้งที่เกี่ยวข้องกับข้อมูล จำนวนบ่อกุ้ง เจ้าของบ่อกุ้ง และการนำเสนอแนวทางแก้ไขปัญหของทางราชการ และบทบาทของทางราชการ รวมถึงเอกสารการร้องทุกข์ที่เกษตรกรนาข้าวได้ร้องทุกข์ไปยังหน่วยงานทางราชการและที่สามารถหาได้จากเกษตรกรโดยตรง หรือเอกสารเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหของเกษตรกรนาข้าว เป็นต้น
2. การเก็บข้อมูลจากเกษตรกรนาข้าว โดยดำเนินการใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างด้วยการเลือกแบบเจาะจง (purposive sample) เพื่อทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indepth Interviews) โดยการใช้เครื่องมือ คือ แนวคำถามที่ได้สร้างขึ้นเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์พูดคุยเกี่ยวกับประเด็นต่างๆอย่างละเอียด
3. การเก็บข้อมูลนักธุรกิจนากุ้ง วิธีการดำเนินการขั้นตอนต่าง ๆ และเครื่องมือที่เหมือนกับการเก็บข้อมูลเกษตรกรนาข้าว โดยอาจจะมีบางคำถามหรือบางประเด็นแตกต่างกันบ้าง

4. การเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ (Interviews) จากเจ้าหน้าที่ทางราชการที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความขัดแย้งหรือเป็นบุคคลที่สนใจในปรากฏการณ์นี้มาเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ได้แก่

- กำนัน และผู้ใหญ่บ้านในหมู่บ้าน
- ครูที่มีภูมิสำเนา หรือ ในโรงเรียนในหมู่บ้าน
- นายอำเภอ เกษตรอำเภอและประมงอำเภอหรือเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานโดยตรงทั้งในระดับอำเภอและพื้นที่
- สมาชิกสภาจังหวัดของอำเภอนี้ และประชาชนสภาจังหวัด
- ผู้ว่าราชการจังหวัด ประมงจังหวัด

เพื่อหารายละเอียดข้อมูลเพิ่มเติม และศึกษาเกี่ยวกับความขัดแย้งการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ในฐานะกลไกรัฐต้องเกี่ยวข้อง ผู้วิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์และจดบันทึก พร้อมทั้งใช้เครื่องบันทึกเทป

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาที่ต้องการทราบปรากฏการณ์ต่างๆ สถานการณ์ความขัดแย้งที่เกิดจากการทำนาทอุงเข้ามาสู่ชุมชนเป็นปัจจัยเหตุ จึงจำเป็นต้องศึกษาทุกประเด็นที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้ใช้วิธีการวิจัยการพรรณนา (Descriptive Analysis) และผสมผสานกับการวิจัยเชิงอธิบาย (Explannatory Analysis) ควบคู่กันไปด้วย ฉะนั้น การวิเคราะห์ข้อมูลมีดังนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเกษตรกรนาข้าว

1.1 ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารทางราชการและเอกสารอื่น ๆ ใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ ร้อยละ (Percentage) หรือ การแจกแจงความถี่เกี่ยวกับข้อมูลจำนวนสมาชิก อาชีพ รายได้ ที่นา เกษตรกรนาข้าว จำนวนพื้นที่นาข้าวที่ถูกน้ำเค็มซึมร่วเข้าไป และมูลค่าความเสียหาย เป็นต้น

1.2 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลนั้น มีหลักสำคัญในการวิเคราะห์คือ พยายามหา "แบบแผนของปรากฏการณ์ของพฤติกรรม และความคิดที่เกิดขึ้นแล้วซ้ำอีก" จากข้อมูลที่ได้มาแล้วพยายามสร้างขึ้นเป็น "ข้อสรุปทั่วไป" และใช้หลักวิเคราะห์ ในลักษณะที่เรียกว่า "การแปลความโดยตัวผู้ให้ข้อมูล" (Key Informants) ประกอบกับการใช้ "ตีความหมายในการวิเคราะห์ (Analysis Interpretation) เสริมในบางประเด็นด้วย

2. การวิเคราะห์ข้อมูลนักธุรกิจนากุ้ง

2.1 การวิเคราะห์ข้อมูลครัวเรือน ใช้วิธีเดียวกับข้อ 1.1

2.2 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคล ใช้วิธีเดียวกับข้อ 1.2

3. การวิเคราะห์ข้อมูลจากบุคคลอื่นๆ

โดยใช้หลักการวิเคราะห์ที่เรียกว่า "การแปลความโดยตัวผู้ให้ข้อมูล" (Key Informants) ที่มีลักษณะเหมือน หรือคล้ายคลึงกัน และต่างกันเพื่อเสนอประเด็นต่าง ๆ ในการแก้ไขปัญหาขัดแย้ง หรือ การมีส่วนในปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างกลุ่ม 2 กลุ่ม ในฐานะกลไกของรัฐ หรือ เป็นคนกลางที่ดูแลความสงบสุขของสังคม ประกอบกับจะใช้การตีความหมายในการวิเคราะห์ ในบางประเด็นเพื่อเสริมด้วย

การเขียนรายงานการวิจัย

เนื่องจากงานวิจัยนี้อาจจะมีผู้ถูกสัมภาษณ์เปิดเผยข้อมูลหรือให้รายละเอียดที่อาจจะเป็นโทษแก่ตัวเองได้ ผู้วิจัยจึงใช้เปลี่ยนเป็นชื่อสมมุติแก่ผู้ให้ข้อมูลทุกคน สำหรับในรายที่มีตำแหน่งหน้าที่ทางราชการก็จะใช้ตำแหน่งเป็นหลัก ในกรณีที่มีตำแหน่งนั้น ๆ มีเพียงคนเดียวก็จะเปลี่ยนไปใช้อีกอย่างอื่นตามความเหมาะสม ส่วนหมู่บ้านที่เป็นพื้นที่วิจัยก็ใช้นามสมมุติเป็น "บ้านเกาะสวรรค์"

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย